

СТАНОВИЩЕ

относно дисертацията за степен „доктор“ на **Кристиян Иванов Ковачев**, докторант на

ЮЗУ „Неофит Рилски“, Катедра „Културология“,

на тема „Средновековният Охрид между Изтока и Запада (XI-XIV век): Въображение и образ“

Кристиян Ковачев е роден през 1993 г. и е завършил ЮЗУ „Н. Рилски“ (бакалавър от специалност „История“), а впоследствие е придобил и магистърска степен от СУ „Св. Кл. Охридски“. Участник е в редица научни конференции през последните години, на които е изнасял различни доклади с профил предимно в областта на историята и културата на Средните векове. Изявявал се е също така и в културни прояви (2017-2020 г.), съчетаващи историята и археологията със спецификите на музейното дело и туризма. Това подсказва неговото трайно увлечение към проблемите на историята и културата по българските земи и адекватното им и модерно репрезентиране в днешно време. Очевидно е, следователно, че неговата дисертация се явява естествено продължение, а същевременно и завършек на определен етап от неговото професионално развитие. Тя е посветена на важната тема за позиционирането на Охрид (и в този контекст – на Охридската българска архиепископия) между Изтока и Запада, привидяни и изследвани най-вече през призмата на контактите-и-конфликтите между църквите с център Константинопол и съответно Рим в една определена историческа епоха, 11-14 век. На този исторически фон Ковачев се опитва да представи напреженията, но и търсенията на път за помирение между техните позиции по различни проблеми, като умело се старее да позиционира и Охрид(ската българска архиепископия) в тези спорове. Последното обаче е сторено не само и единствено през призмата на задължителните изяснявания на проблеми от историческо и богословско естество, но и на такива, отправящи към модерните днес въпроси за *образа* и *въобразяването*; последните са естествено продължение, но и контрапункт, на господствалите десетилетия назад проблеми за *стила* и *техниките* в изкуството. В това отношение тази дисертация се явява едно надграждане и опит за „допълване“ на картината на миналото в указаното време и в указания регион. Тя е ценна и с факта, че се стреми да надскочи и класическия позитивистки наратив, като към него добавя и важни (методологически) достижения от областта на херменевтиката и историческата антропология (афинитетът на дисертанта към постиженията на школата

„Анали“ трябва задължително да бъде поне маркиран). Последните се виждат особено добре открити във втора и трета глава. Те, впрочем, се забелязват явно демонстрирани и в други негови публикации през последните години и несъмнено заострят вниманието към важна черта от творческия „почерк“ и изследователското „кредо“ на автора. Трябва да се отбележи, че за тема, засягаща проблемите на *Образа и Въобразяването*, подобни методологически позиции са задължителни. Така изследването наистина се превръща в интегриращо различни подходи и специфики, т.е. в интердисциплинно.

Структурата на книгата включва Увод, три глави, Заключение, албумна част (sic) с фотоси, библиография и съкращения, като общият му обем е 282 стр., от тях – 47 изображения. В уводната част са представени както целите и задачите на проучването, така и методологическите отправни точки и хронологични рамки, а така също и такива същностни за изследване от подобно естество проблеми като „гранични територии и култури“, „езикът“ на Средновековието, визуална култура и др. Не са пропуснати и историографските дискусии около Охрид и неговото място както в българската история, така и в миналото на Църквата и вписването му в дебатите между нейните два основни центъра в епохата между 11 и 14 век. Тези въпроси имат за цел и да подскажат на читателя, че авторът ще се стреми да очертае чрез анализа на конкретни стенописи от храмове в Охрид (в съпоставка с други в региона, но и извън него) и някои от най-същностните характеристики на процеса по конструиране на *чуждия/чуждото*, особено в т.нар. гранични зони. В такъв род изследвания и при такива задачи е от особено значение да се очертаят ясните параметри на това, какво съдържание/смисъл ще бъде вложено в термини като „контактна зона“, „зона на контакти“, „културно ‘докосване’“ (израз на К. Ковачев), защото те определено предполагат различия.

В първа глава („Охрид между православния Изток и католическия Запад“) К. Ковачев разглежда предисторията на конфликта между двата гореупоменати църковни центъра, в който се вплитат впоследствие различни феномени, нагласи и очаквания, образи и пр., свързани със съдбините на Охрид и региона и тукашното население и власти. Той поставя и съществения за Папството въпрос за съотношението на политическите реалности в някогашния Илирик и за въобразяемите граници и образи (вж. с. 69). Подчертана е и промяната, предизвикана от т.нар. български църковен въпрос от втората половина на 9 в., който налага ново моделиране на отношенията в региона чрез съобразяването с новия „играч“ на тамошната политическа и религиозна сцена – България. Авторът анализира и настъпилите след 1018 г. промени, които пряко се

отразяват на релациите на Папството с Византия, а и на двете църкви, в частност. За него периодът до края на 14 в. е репрезентативен за напреженията между Изтока и Запада и за оформянето на трайни клишета и визии за *Другия*. Така се проблематизират реалните и въображаемите граници, особеното значение на културните зони, етапите на диалогичност и последвалата я нападателност към Изтока от страна на Папството, както и променливостта на границите, които несъмнено имат отражение и върху социалната и психическата сфери, базиращо се на т.нар. взаимна оптика и трайни клишета. Очевидно Ковачев е следовник на идеята, че и Църквата е в основата на създаването на образа на *Чуждия*.

Втора глава е посветена на *въображението и образа* в Охрид през 11-14 век. В нея авторът очертава различните образи на *разделението* (sic) и на *диалогичността* (sic) при двете Църкви. Сред първите са открити и подробно анализирани тези относно Св. Дух, хляба в Евхаристията, съборността на Църквата, старозаветните сцени, демоничното и животинското, отношението спрямо брадите, като на всички тях са посветени 52 страници. Същевременно на онези, представящи диалогичността (за „докосването“ между Изтока и Запада, за френската евхаристийна гълъбица в една от Охридските църкви, за храма „Успение на св. Богородица“ и дебатите за западно влияние тук, относно дървения релеф на св. Климент Охридски и възможните западни влияния, както и казусът относно Остоя Раякович и връзката с католическия Запад), са отредени само 14 страници. Това е несъмнен знак за твърде скромното – поне към момента и на базата на наличните извори – присъствие на Запада в Охрид и неговия хинтерланд от началото на 11 в. насетне и повдига въпроса дали можем да определим този дял от Балканите като пространство за свободен обмен на културни модели, теза, присъстваща в някои изследвания.

В третата глава се прави опит за анализ на възприемането на *образа* от три групи: миряни, зографи и духовенство, т.е. опит за социално рамкиране на проблема. Така дисертантът поставя важния за науката въпрос за релацията *поръчител – изпълнител – потребител*. С оглед на историческата антропология това несъмнено е коректен подстъп към съществен аспект от изследователското поле и тематики. Още повече, че в Охрид през указания период работят както високообразовани йерарси (напр. архиепископ Лъв, Теофилакт Охридски и Димитър Хоматиан), така са налице и маса – по правило – неуки миряни, че дори и низши духовници. Зографите са онези, които правят възможна връзката между горните две групи (на възложителите и съответно на реципиентите) и го

постигат чрез създаването на подходящи *образи* в храмовете, тълкувани от духовенството. Ковачев обръща особено внимание на житийната литература и на т.нар. антилатински списъци, плод на ученото духовенство и прицелени към необразованите обикновени читатели (с. 208). Проблемът е, че през Средните векове всеки, можещ да чете, се е смятал за образован човек. Можем обаче да се съгласим с констатацията, че целта на тези и подобни текстове, насочени към обикновеното „безмълвно множество“ (по А. Гуревич), е била да се активират по-скоро емоциите (възхита, страх, благоговение и под.), нежели разумното-и-вдъхновено възприемане на смисловите тънкости на представените в образи послания, особено онези, третиращи проблеми около различията в догмати и канони на Църквата.

Към приносните моменти на този труд ще причисля опита на дисертанта да интегрира в едно книжно тяло натрупаното знание относно изследвания феномен, и то с акцент върху образа-и-въображението, както и неговото умение да борави по подходящ начин с контекстуализациите и особено с мащабирането (съчетаването на микро- и макромащаби) при проучването на този съществен въпрос от миналото на Югоизточна Европа и на българите, ромеите и Папството, в частност. Значение имат и някои негови опити за нова интерпретация на вече коментирани от други автори стенописи и на новооткрити графити в дяконикона на храма „Св. София“ в Охрид. Времето ще покаже дали те ще бъдат приети за меродавни и от други учени.

Както във всяко човешко дело, и тук се откриват неточности на някои места, а така също и недостатъчна прецизност при изписване на едно или друго име, термин и т.н. Ще маркирам някои от тях, като последното е сторено с цел и с оглед бъдещо публикуване на изследването като книга. На първо място, препоръчвам при позоваване на конкретен извор от проучваната епоха (относно феномен, процес, механизъм, конкретен факт и пр.) да се цитират не само изследвания от т.нар. вторична литература, а съответно издание на извора. На второ, да се прецизира тезата за свободен и активен обмен (sic) на „културни модели“ (sic) на Балканския полуостров, която не е очевидна на фона на наличните свидетелства. Трето, да се помисли дали изобщо да се позовава на мнения на Вс. Николаев (пък било то и като го критикува), тъй като този автор не се ползва с реномето на сериозен учен в тази област. На четвърто място, да се прецизира изписването на фамилни имена, като например Халбвакс (а не Халвбакс), Бош – както е прието в България (а не Босх), Влемид (а не Велмид) и др., както и неясното романтисти (sic, с. 28).

Накрая, но не и по важност, авторефератът коректно отразява съдържанието на дисертацията.

В заключение, давам положително мнение за свършената изследователска работа от страна на дисертанта и ще гласувам с „да“ за придобиването на научната и образователна степен „доктор“ от страна на Кристиян Ковачев.

1 юни 2021 г.

Подпис:

(Проф. д.н. Цветелин Степанов)